

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Є. І. Ходаківський, Ю. В. Богоявленська, Т. П. Грабар

ПСИХОЛОГІЯ УПРАВЛІННЯ

ПІДРУЧНИК

5-те видання, перероблене та доповнене

*За редакцією
заслуженого діяча науки і техніки України,
доктора економічних наук, професора Ходаківського Є. І.*

*Затверджено
Міністерством освіти і науки України
як підручник для студентів вищих
навчальних закладів*

Київ
«Центр учбової літератури»
2016

УДК 159.98(075.8)
ББК 88.5я75
Х-69

*Гриф надано
Міністерством освіти і науки України
(Лист №1.4/18-Г-2240 від 14.12.2007 р.)*

Рецензенти:

М. К. Орлатий – доктор економічних наук, професор Академії державного управління при Президентові України;

В. К. Данилко – доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи Житомирського державного технологічного університету, академік АЕН України;

М. М. Заброцький – кандидат психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і психології Житомирського ІППО.

Ходаківський Є. І. Психологія управління. 5-те вид. перероб. та доп.
Х-69 [текст] Підручник. / Є. І. Ходаківський, Ю. В. Богоявленська, Т. П. Грабар.
– К.: Центр учбової літератури, 2016. – 492 с.

ISBN 978-617-673-462-8

Підручник підготовлено колективом науковців вищих навчальних закладів. У праці висвітлені соціонічні принципи інтегративності трудових колективів, соціоінтеграційні аспекти формування особистості високопрофесійного менеджера, синергійні концепції психології управління, методика управління конфліктною ситуацією. Викладено прикладні аспекти психокомунікації, психології управління поведінкою та дисципліни персоналу, безпосередньо психології праці, праксеологічні кластери. Запропоновано психоінформативні засади менеджменту, проаналізовано зміст соціально-психологічної роботи сучасного управління з урахуванням тенденцій до групової самоорганізації та психологічних особливостей управління.

З використанням методологічного апарату синергетики та синтелектики наведені сучасні досягнення в психології управління, що ґрунтуються на соціоінтеграції, психоінформатиці, конфліктології, гештальтпсихології, біхевіоризмі, психотерапії, праксеології та гештальтній технології формування Провидіння. Висвітлено концепції людиноетичних та гуманістичних засад управління на підставі наукових розробок вчених-людинознавців: Кароля Войтили, Карла Густава Юнга, Дейла Карнегі, Збігнева Пшоловського, Вірджинії Сатір та інших, визначено їх роль у психології управління.

Підручник розрахований на студентів вищих навчальних закладів, які вивчають курси «Психологія управління», «Психологія праці», «Управління персоналом», «Менеджмент організацій», «Економіка праці та соціально-трудові відносини», «Конфліктологія», магістрів, аспірантів, викладачів, а також може бути корисним для широкого загалу читачів: економістів, менеджерів, науковців, урядовців, релігійних діячів, представників неурядових громадських організацій, політиків, соціальних та педагогічних працівників.

Іл.: 52. – Табл.: 26. – Бібл.: 98 назв.

© Ходаківський Є. І., Богоявленська Ю. В.,
Грабар Т. П., 2016.

© Центр учбової літератури, 2016.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
Розділ 1. Наука психологія, психологія управління, психологія управління людиноповедінкою	9
Розділ 2. Професіограма менеджера	14
Розділ 3. Концепція діючої особистості	21
Розділ 4. Управління конфліктною ситуацією	24
4.1. Передконфлікти і причини конфліктів	26
4.2. Діагностика динаміки конфліктів	27
4.3. Шляхи подолання конфліктів	31
4.4. Формування взаємовідносин у групі	35
Розділ 5. Психоінформатика і сучасна типологія	41
5.1. Використання психоінформативних знань у менеджменті	45
5.2. Характеристика соціотипів	56
Розділ 6. Сучасні теорії мотивації праці	83
6.1. Загальні теорії	83
6.2. Змістовні, процесійні теорії мотивації праці та їхнє застосування	100
6.2.1. Змістовні теорії мотивації	103
6.2.2. Процесійні теорії мотивації	113
6.3. Теорія раціональних рішень	119
6.4. Біхевіористична модель групової мотивації	125
Розділ 7. Зміст соціально-психологічної роботи менеджера	137
Розділ 8. Різновиди психотерапії	141
Розділ 9. Неврози та психологічні кризи	143
Розділ 10. Емоції	147
Розділ 11. Стрес та мінімум стресу	153
Розділ 12. Нейролінгвістичне програмування	159
Розділ 13. Гіпноз і сугестія (навіювання)	170
Розділ 14. Морально-етичні принципи управління	179
Розділ 15. Основи соціоінтеграції	201
15.1. Основні поняття соціоніки	201
15.2. Методика побудови соціонічної моделі особистості	210
15.3. Соціонічна методологія	215
15.3.1. Соціотип «Дон Кіхот»	216
15.3.2. Соціотип «Дюма»	219
15.3.3. Соціотип «Гюґо»	224
15.3.4. Соціотип «Робесп'єр»	228
15.3.5. Соціотип «Гамлет»	233
15.3.6. Соціотип «Горький»	240
15.3.7. Соціотип «Жуков»	245

15.3.8. Соціотип «Есенін»	252
15.3.9. Соціотип «Наполеон»	258
15.3.10. Соціотип «Бальзак»	264
15.3.11. Соціотип «Джек Лондон»	270
15.3.12. Соціотип «Драйзер»	276
15.3.13. Соціотип «Штірліц»	282
15.3.14. Соціотип «Достоевський»	289
15.3.15. Соціотип «Гекслі»	294
15.3.16. Соціотип «Габен»	300
15.4. Інтертипні відносини	306
Розділ 16. Праксеологічні кластери	321
Розділ 17. Основи групової самоорганізації	336
17.1. Причини некомпетентності та Методи боротьби з нею	338
17.2. Система групової самоорганізації та основні соціальні функції	342
17.3. Групова компетентність	344
Розділ 18. Public Relations (PR)	348
18.1. Джерела та історія розвитку PR	348
18.2. Система PR	351
18.3. Основні поняття PR	353
18.4. Основні дії пр	356
18.5. Основні напрямки PR	358
Розділ 19. Маніпуляція суспільною свідомістю (МСС)	369
19.1. Основні положення МСС	369
19.2. Джерела МСС: Теорія А. Грамші	374
19.3. Образ маніпулятора і «чорні» технології	376
19.4. Знакові системи	383
19.5. Ознаки прихованої маніпуляції	388
19.6. Правила поведінки, що зменшують вразливість до МСС	394
Розділ 20. Психологія реклами	399
20.1. Сенсорно-психологічні інтекції (прагнення)	399
20.2. Психологія суб'єктивної семантики	402
20.3. Сугестивний вплив на людину	404
Розділ 21. Синергійні концепції в психології управління	409
21.1. Синергійні концепції цілісності	409
21.2. Управління на основі «слабких сигналів»	424
Розділ 22. Теорія особистості та міжособистісна сумісність	429
Розділ 23. Людиноетичні аспекти управління	439
23.1. Прийом і звільнення працівників	439
23.2. Делегування повноважень	445
Розділ 24. Праксеологія у парадигмі синергетики	463
Розділ 25. Основні принципи формування Провидіння	476
ПІСЛЯМОВА	483
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	485

*«Поводьтєсь з людьми так,
як Ви хотіли б,
щоб вони поводились з Вами».*

Ісус Христос

ПЕРЕДМОВА

Один із найбільших вагомих пріоритетів розвитку суспільства пов'язаний із соціально-економічними проблемами, що стають все більш актуальними з часів наукової революції XIX–XXI ст., яка виявила *коласальну проблему фундаментального протистояння людини та її космопланетарного оточення*. Найбільш рельєфно дух цього протистояння ілюструється висловом Френсіса Бекона (22.01.1561 — 09.04.1626) — відомого англійського філософа-емпірика, який вважав, що «природу варто (...) змусити видати свої таємниці вченим; її потрібно перетворити на рабу, обмежити і керувати нею».

Зрозуміло, що у масштабі всього людства такий хижацький умонастрій здатний породити життєву стратегію, засновану на однобічному контролі, силі та суперництві. Вона протиставляє лінійний прогрес й необмежений ріст, коли матеріальна вигода і збільшення національного доходу розглядається як основний критерій добробуту і міра життєвого рівня.

Ідеологічна, соціально-політична та світоглядна стратегії, що випливають з такої життєвої позиції й поведінки, неблаганно приводять людину до серйозного конфлікту з її власною цілісною природою, з фундаментальними законами Всесвіту, де всі живі та неживі системи залежать від дотримання оптимальних параметрів, а максимізація у процесі реалізації певних цілей, яка поширюється у новий час історії людства — це неприродна й небезпечна стратегія.

У Всесвіті, який онтологічно ґрунтується на принципі цілісності, така стратегія вимагає необоротного лінійного руху й необмеженого росту, що у перспективі означає повне виснаження невідновлювальних природних ресурсів, особливо корисних копалин і енергоносіїв, нагромадження токсичних відходів, які забруднюють повітря, воду і ґрунт — усі життєво необхідні умови для підтримки життя.

Вище окреслений підхід до життя утверджує суперництво і дарвінівський постулат «виживання найбільш пристосованих» («війна всіх проти всіх») як здоровий принцип існування, що заперечує усвідомлення цілісності світу та виключає поширення різних форм соціальної й економічної кооперації та творчої співпраці, пізнання й освоєння *синергійної цілісності Всесвіту та єдності всіх форм його існування* — саме те, що, як ми вважаємо, є головними пріоритетами соціально-економічного розвитку нашої держави.

Завдяки досягненню *фундаментальної цілісності світу* та її переживанню у повсякденному житті для людини стає можливим одержувати інтенсивне задоволення у кожен момент життя і в кожній звичайній ситуації — від їжі, людських контактів, праці, мистецтва до прогулянок на природі. Це значною мірою зменшує постійне прагнення людської істоти до помилкових надій та складних цілей, у неї зростає здатність насолоджуватись своїм життям, пробуджується інтерес до нього в цілому і до кожної його форми окремо, що супроводжується виникненням глибокого осягнення духу планетарної екології, формується інтегральне бачення світу. Це призводить до «добровільної простоти», що може розумітися як вираження глибокої мудрості.

У наш архіскладний час стає очевидним, що надія на політичне, соціальне й економічне подолання нинішньої всесвітньої духовної та економічної кризи має впливати із стану синергійності, цілісності людини та її соціально-космопланетарного оточення, що переборює безнадійну установку «вони проти нас», котра породжує лише маятникові зрушення, що полягають у зміні ролей гнобителів і гноблених.

Процеси глобалізації, і особливо — в інформаційній, соціальній, економічній та екологічній сферах — ставлять на перше місце абсолютно нові задачі виживання людської цивілізації. По-перше, в багатогранному і багатопараметричному сучасному світі кожне рішення, кожен біт інформації може вплинути на всю цивілізацію (ефект «метелика»), тому таке рішення повинно бути дуже виваженим і стократно змодельованим. По-друге, необхідна нова філософія — філософія спільного виживання, в якій будуть закладені і дотримуватись відповідні принципи і норми у відношенні та ставленні людей один до одного, і до оточення.

Зараз стає зрозумілим, що соціально-політичний і економічний розвиток будь-якої держави обов'язково має супроводжуватися збереженням і відновленням довкілля, розвитком психологічної та соматичної цілісності людини (котра сприймається як мета і вища цінність, а не як засіб), інакше під загрозу ставиться життєдіяльність суспільства в цілому і кожної людської особистості зокрема. Ключовим принципом взаємодії людського суспільства й природи мають бути не споживацтво й насильство, а *гармонійне, синергійне, ко-еволюційне спілкування*.

Розвиток синергетичної системи передбачає проходження через каскад біфуркацій, і якраз точки біфуркації — кризові точки, з одного боку, руйнують попередні структурні утворення в системі, а з іншого — створюють умови для побудови нових структурних утворень, більш адаптованих до нових умов.

Історичний досвід, і аналіз модельних експериментів показують, що подальший розвиток суспільства найкраще реалізовується через високу самоорганізацію соціально-економічної системи. А це можливо лише через всебічну демократизацію і розвиток громадянського суспільства.

Синергетична самоорганізація через становлення громадянського суспільства веде до гармонізації суспільних відносин і розвитку особистості.

На нашу думку, вирішенню багатьох із вказаних та спектру інших проблем буде допомагати цей підручник. В ньому основний акцент зроблено саме на гармонізацію управління людиноповедінкою на засадах людськості, моральності, гуманізму.

На цьому ж підґрунті повинна статися нова роль науки — «Психологія управління». І в першу чергу (наука) повинна позбутися переважно технократичного вектору. Оскільки ще видатний класик Дейл Карнегі наголошував, що навіть у такій технічній галузі, як інженерна справа, близько 15-ти відсотків фінансового успіху, досягнутого спеціалістом, слід віднести на рахунок суто технічних знань, і близько 85-ти — за рахунок особливостей його характеру, здібностей керувати людьми і вмінь у людській інженерії.

У сучасній практиці ми часто звертаємось до простого прикладу: перед запуском будь-який космічний екіпаж багаторазово тестується на психологічну сумісність, а також моделюється його поведінка у всіх можливих і неможливих ситуаціях, штатних і нештатних. Тому будь-який «екіпаж», під яким ми розуміємо сучасні колективи, зобов'язаний пройти тест на сумісність. Крім того, сьогодні вимагає нових підходів до управління — таких, що базуються на взаємній повазі, взаємній довірі, взаєморозумінні. Тому авторитарні підходи — поза актуальністю! Згадаймо Євангелія від св. Матвія: «Що користі людині, яка покорить весь світ, а душу свою занепасть?». Лібералізм,

демократія — основні джерела оновлення сучасних управлінських вмінь, безвідносно рівня їх прикладання.

І саме тому у цьому підручнику значно розширено коло питань, що пропонуються структурно-логічною схемою викладання дисципліни, та презентовано найсучасніші розробки з теоретичних знань, прикладних вмінь і напрямів міждисциплінарного характеру. Така побудова збагачує і саму працю і вітчизняну науку.

У підручнику основне навантаження спрямовано на психологічні аспекти управління, тобто на психічно керовану діяльність людини, що знайшли своє відображення в змісті соціально-психологічної роботи менеджера, в застосуванні морально-етичних принципів управління, знанні і використанні основних положень психотерапії. Синергетичним контекстом сучасної «Психології управління» є концепції цілісності, а також розглянуті основні положення соціопсихоінформатики, без поєднання яких управлінська діяльність людини сьогодні не можлива.

Автори